

**(RE)WIZJE
HISTORII
W DYSKURSIE
I LITERATURZE**

pod redakcją

Doroty Gutfeld

Agnieszki Sowińskiej

Moniki Linke-Ratusznej

(RE)WIZJE HISTORII

W DYSKURSIE I LITERATURZE

WYBÓR I REDAKCJA

DOROTA GUTTFELD
MONIKA LINKE-RATUSZNY
AGNIESZKA SOWIŃSKA

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Toruń 2014

Recenzent

Anna Branach-Kallas

Projekt okładki

Krzysztof Skrzypczyk

Printed in Poland

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe

Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

ISBN 978-83-231-3284-4

WYDAWNICTWO NAUKOWE UMK

ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

REDAKCJA: tel. (56) 611 42 95; fax (56) 611 47 05

e-mail: wydawnictwo@umk.pl

DYSTRYBUCJA: ul. Reja 25, 87-100 Toruń

tel./fax (56) 611 42 38, e-mail: books@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

DRUK: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego UMK

SPIS TREŚCI

DOROTA GUTTFELD, MONIKA LINKE-RATUSZNY, AGNIESZKA SOWIŃSKA Terazniejszość Historii	7
ALICJA BEMBEN Historyczność i ahistoryczność metahistorii Haydena White'a	11
MAGDALENA BAUCHROWICZ-KŁODZIŃSKA Ameryka odczarowana. Czesław Miłosz wobec amerykańskiego mitu początków	25
ALEKSANDRA PIASECKA Renesansowe Włochy jako lustro dziewiętnastowiecznej Anglii, czyli o niełatwej ocenie historii w pismach Johna Ruskina i Waltera Patera	51
MAŁGORZATA JANIK „Opowiadam wam bajki. Wierzcie mi” – alternatywna wersja i ideologiczne zaangażowanie historii w powieści Jeanette Winterson <i>Namiętność</i>	69
ANNA ŻURAWSKA Pejzaż historyczny w <i>Kaléidoscope brisé</i> Sergia Kokisa	89
DOROTA GUTTFELD Reboot: popkulturowa ucieczka od bagażu przeszłości	105
PAWEŁ HAMERA (Po)rewizjonistyczny obraz Wielkiego Głodu Irlandzkiego w powieści graficznej <i>Ireland: A Graphic History</i>	121
MAGDALENA WĄSOWICZ Zwischen Traum und Wirklichkeit: Historia w musicalu <i>Elisabeth</i>	139
MICHAŁ CZEPczyŃSKI Opowieść o dwóch miastach. Narracja historyczna w krajobrazie miejskim Koszalina	155

(RE)WIZJE HISTORII W DYSKURSIE I LITERATURZE

Wybór i redakcja: DOROTA GUTTFELD, MONIKA LINKE-RATUSZNY, AGNIESZKA SOWIŃSKA, Toruń 2014

DOROTA GUTTFELD, MONIKA LINKE-RATUSZNY, AGNIESZKA SOWIŃSKA

TERAZNIEJSZOŚĆ HISTORII

Niniejszy tom to interdyscyplinarny zbiór artykułów traktujących o historii i historiozofii postrzeganych z perspektywy filozoficznej, literaturoznawczej i kulturoznawczej. Ilustrują one wszechobecność historii w artefaktach kulturowych, jakimi są teksty literackie i multimedialne, ale także w konwencjach i ideologiach. Historia, wbrew intuicji, nie jest kwestią przeszłości i martwych przedmiotów, ale stanowi środowisko, w którym jesteśmy zanurzeni, sposób organizacji naszego postrzegania świata, ale też samych siebie.

Otwierający tom artykuł Alicji Bembien podkreśla narracyjny i fikcyjny charakter wszelkich prób relacji historycznych; w postrzeganiu, konceptualizacji oraz przekazie językowym zdarzenia i postaci z przeszłości w nieuchronny sposób podporządkowują się prawdom opowieści, stając się artefaktem literackim. Tym samym odbiór fikcji literackiej, tak jak i historiografii, zdradza również wizję historii autora oraz odbiorców. Magdalena Bauchrowicz-Kłodzińska zestawia ze sobą dwie nieprzystające wizje rozwoju świata zdeterminowane przez dziedzictwo doświadczeń historycznych: z jednej strony percepcję Ameryki przez zwolenników teorii o jej wyjątkowym statusie i misji historycznej, a z drugiej – dziedzictwo środkowoeuropejskie, reprezentowane

przez Czesława Miłosza w zbiorze esejów, z którego można odczytać jego sceptyczny stosunek do amerykańskiego mitu.

Studium tego, jak recepcja tekstu determinowana jest przez percepcję terażniejszości, jest artykuł Aleksandry Piaseckiej, poświęcony przedstawieniom epoki Renesansu, z których odczytać można poglądy autorów na współczesne im przemiany społeczno-obyczajowe. Kolejnym przykładem przenikania się historii i fikcji, podważającym możliwość obiektywizacji znaczeń, jest analiza alternatywnych wersji historii w powieści Jeanette Winterson *Namiętność*, którą odnajdziemy w artykule Małgorzaty Janik. Autorka wskazuje, jakimi sposobami utwór wchodzi w dialog z utartą wizją historii, jak przeciwstawia sobie wydarzenia w skali mikro i makro, i w postmodernistyczny sposób żongluje faktami. Podobnie Anna Żurawska analizuje zabawy z historią, przedstawioną tym razem z perspektywy postaci liminalnych – niezakorzenionych nigdzie cyrkowców, których przepełniona ironią i radością sztuka zderza się z opresyjną Wielką Historią. Artykuł Doroty Gutfeld przedstawia reakcję popkultury na ciężar obecnej na każdym kroku przeszłości i historii – w tym przypadku fabuły tworzonej na potrzeby fikcji. Jedną z odpowiedzi na presję ze strony przeszłości jest próba radykalnego zaburzenia dotychczas podtrzymywanej chronologii w poszukiwaniu odnowionej wartości ponadczasowego mitu.

Analogiczną problematykę można dostrzec także w utworach reprezentujących gatunki zazwyczaj kojarzone z kulturą popularną. Relacje pomiędzy metahistorią a ideą prawdy historycznej łączą się tu z pytaniem o naturę pamięci indywidualnej i zbiorowej. Paweł Hamera dostrzega w powieści graficznej o wielkim głodzie w Irlandii ślady dyskusji wokół nacjonalistycznej, martyrologicznej lub rewizjonistycznej interpretacji tego traumatycznego okresu. Omawiane świadectwa historyczne i ich literackie odzwierciedlenia wpisują się w kontrowersje wokół au-

toperpcji Irlandczyków i postrzegania przez nich byłej metropolii, Londynu.

Magdalena Wąsowicz dostrzega podobną tendencję do wyboru lub wykluczenia niektórych faktów z narracji. Omawiany przez nią musical stara się odejść od stereotypowego portretu bohaterki, dokonując rewizji popkulturowego wizerunku epoki, a tym samym podważając dominujący wizerunek monarchii austro-węgierskiej. W artykule Michała Czepczyńskiego zderzenie i konflikt dwóch narracji historycznych są wręcz namacalne, widoczne z poziomu przechodnia; tym razem jednak nie chodzi o synchroniczną różnicę w percepcji między różnymi kulturami, a o diachroniczne zestawienie dwóch wizji tego samego miejsca. Odnajdziemy tu próby odczytania ideologii z krajobrazu miejskiego; ideologii maskującej się jako historia. Analiza ta uzmysławia wszechobecność historii, produkowanej i wykorzystywanej na bieżąco przez instytucje kreujące przestrzeń publiczną.

Choć zbiór ten z pewnością dotyka jedynie wybranych aspektów postrzegania i tekstualizacji historii, to jednak mamy nadzieję, że zebrane tu artykuły mogą dostarczyć inspiracji i stanowić punkt wyjścia do dalszych reinterpretacji i analiz historii, a także postrzegania historii w szeroko pojętych wytworach kultury.

ALICJA BEMBEN

HISTORYCZNOŚĆ I AHISTORYCZNOŚĆ METAHISTORII HAYDENA WHITE'A

Ewa Domańska zwraca uwagę na fakt, że skutkiem kryzysu historii w epoce ponowoczesnej nie jest porzucenie tej dziedziny wiedzy, ale pojawienie się nowych perspektyw, nowego sposobu dyskusowania o historii¹. Przedmiotem rozważań jest analiza konceptualizacji „historii dziejów badań historycznych”² zaproponowanej przez Haydena White’a, która – choć zrywa z tradycyjnym myśleniem historycznym – nie odcina się od niego całkowicie, lecz łączy elementy zarówno historyczne, jak i ahistoryczne w nową całość: metahistorię. Moim celem jest przeanalizowanie sposobu, w jaki White wykorzystuje podstawowe kategorie historyczności i ahistoryczności do stworzenia własnego ujęcia historiografii, aby na tej podstawie zaproponować wykorzystanie metahistorii do analizy tekstów historyczno-literackich.

¹ Domańska, Ewa. *Historie niekonwencjonalne*. 2006. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, ss. 35–37.

² White, Hayden. „Stare pytanie postawione na nowo”, w: Ewa Domańska (red.), *Proza historyczna*. 2009. Kraków: Universitas, s. 129.

We wprowadzeniu do niniejszego wywodu przytaczam podstawowe założenia perspektywy metahistorycznej, historycznej oraz ahistorycznej. Część analityczna uporządkowana jest według wyznaczników historyczności i ahistoryczności zaproponowanych przez Wiktora Wernera. W części końcowej, poza podsumowaniem analizy i przytoczeniem wniosków, podaję przykłady zastosowań metahistorii w badaniach historyczno-literackich.

Definiując metahistorię, Hayden White wychodzi z założenia, że tekst historyczny to artefakt literacki, który ukazuje wyobrażenie autora o przeszłości, ale nie ją samą³. Styl historiograficzny, którym posługuje się twórca, czyli selekcja i organizacja strategii retorycznych oraz wzorca strukturalnego, wynika z jego świadomości historycznej⁴. Dzięki analizie retorycznej możemy więc zrozumieć, w jaki charakterystyczny dla siebie sposób pisarz postrzega i opisuje świat. Jako perspektywa poznawcza, metahistoria opiera się na conceptach przynależących zarówno myśleniu historycznemu, jak i ahistorycznemu.

Według Wiktora Wernera historyczność i ahistoryczność to perspektywy poznawcze bazujące na antynomicznych założeniach. Historyczność cechuje indywidualizm umożliwiający odróżnianie zjawisk (osoby, wydarzenia i przyczyny są wyjątkowe i niepowtarzalne) oraz uchwycenie ich w momencie historycznym (zjawiska mają początek i koniec, tym samym zaznaczają swoją obecność w historii). W myśleniu ahistorycznym zjawiska są nierozróżnialne i jednorodne. Mają swoje miejsce w danej strukturze jako odpowiedniki nadrzędnego wzorca lub aktualizacje ponadczasowych wydarzeń⁵.

³ Munslow, Alun. *Deconstructing History*. 2006. London: Taylor and Francis, s. 36.

⁴ White, Hayden. „Fikcjonalność przedstawień opartych na faktach”, w: Ewa Domańska (red.), *Proza historyczna*. 2009. Kraków: Universitas, ss. 96–97.

⁵ Werner, Wiktor. „Historyczność i mit. Między rozróżnieniem a samo-

W myśleniu historycznym kategoria zmienności jest związana z indywidualizmem w ten sposób, że nadawanie wartości indywidualnych poszczególnym zjawiskom wyznacza ich początki i końce, a w konsekwencji umożliwia dostrzeżenie zmian zaistniałych pomiędzy wybranymi zjawiskami⁶. Perspektywa ahistoryczna to wizja rzeczywistości niezmiennej, w której zachodzące zmiany są dostrzegane, ale ignorowane lub modyfikowane tak, by wzorzec ponadczasowy pozostał niezmienny⁷. Werner zwraca uwagę na to, że dostrzeganie zmian wiąże się z pytaniem o ich początek. W myśleniu ahistorycznym początek to uniwersalistyczny wzorzec, który jest stale odtwarzany. Świat nie dzieje się, ale trwa od początku do początku, koniec to punkt przejścia niwelujący wszelkie zmiany i przywracający stan początkowy⁸.

Myślenie historyczne opiera się również na założeniu, że w związkach przyczynowo-skutkowych przyczyny ułożone są przed skutkami, rozumianymi jako reakcje na wcześniejsze wydarzenia, a łącznikiem dla nich jest pamięć na poziomie tożsamościowym lub *continuum* informacyjne na poziomie kulturowym. Czas, według koncepcji Humowskiej, składa się z nieskończonej liczby krótkich chwil. Perspektywa poznawcza ułożona jest w chwili teraźniejszej, co powoduje ciągłą reinterpretację przeszłości, aby uzasadnić stan teraźniejszy. Ahistoryczna kategoria związków przyczynowo-skutkowych zakłada, że są one połączone na zasadzie styczności bezpośredniej i redukowane do zdarzenia. Przy-

określeniem”, w: Bartosz Korzeniewski (red.), *Narracje o Polsce*. 2008 (2009) Poznań: Wydawnictwo PTPN. ss. 85–88.

⁶ Ibid., ss. 89–91.

⁷ Id. „Historyczność i środki jej wyrazu. Przeszłość, teraźniejszość i perspektywy przyszłości”, w: Bożena Płonka-Syroka, Marta Staszczak (red.), *E-kultura, e-nauka, e-społeczeństwo*. 2008. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, s. 15.

⁸ Id. „Historyczność i mit...”, s. 91.

czynna tkwi w autonomicznym czasie początków – wiecznej i ciągle rewitalizowanej terażniejszości, czyli we wzorcu – a skutek już w konkretnej strukturze terażniejszej⁹.

Opisując *continuum* informacyjne z perspektywy historycznej, Werner wskazuje na jego dwie cechy charakterystyczne, tj. zmienność oraz ciągłość. Zmienność *continuum* informacyjnego jest wynikiem odnoszenia się do stanu posiadanej wiedzy – jej modyfikacji, aktualizacji i budowy nowych punktów widzenia. Ciągłość pamięci jest niezbędna, aby zrozumieć terażniejszość, gdyż to właśnie pamięć o przeszłości kształtuje terażniejsze postrzeganie rzeczywistości. W przypadku ahistoryczności Werner zakłada, że „roszczący pretensje do prawdziwości obraz świata ma być w zamierzeniach tylko aktualny”, kolejne wydarzenia są ignorowane, modyfikowane lub integrowane z aktualnym obrazem świata¹⁰.

W metahistorii można mówić o dwóch ujęciach kategorii indywidualizmu, odnoszących się do dwóch porządków wyróżnianych przez White'a, tzn. porządku rzeczy, czy też porządku „przeszłości jako takiej”¹¹, oraz porządku dyskursu. W warstwie porządku rzeczy przeszłość jest dla White'a „zbiorem nieznaczących faktów, stanów rzeczy i wydarzeń, amorficznym chaosem danych”¹², a wyodrębnienie poszczególnych informacji to pierwszy etap budowy opowieści o przeszłości. Aby tego dokonać, historyk musi najpierw dostrzec analizowany wycinek przeszłości jako „pole zagospodarowane przez figury”, czyli wydarzenia,

⁹ Ibid., ss. 91–93.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Domańska, Ewa. „Wokół metahistorii”, w: Ewa Domańska (red.), *Poetyka pisarstwa historycznego*. 2000. Kraków: Universitas, s. 24; White, Hayden. „Przedmowa”, w: Ewa Domańska (red.), *Proza historyczna*. 2009. Kraków: Universitas, s. 34.

¹² Ibid., s. 23.